

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2022.21.4.19-27>

Archetypálne symboly v rámci akčného umenia

Archetypal Symbols in action art

Patricia Biarincová

Abstract

The paper deals with archetypal symbols in the context of action art, artistic strategies, artistic and technological approaches, media/multimedia that carry information, transformed ideas, references, signs and symbols.

Keywords: Action art. Archetypes. Land art. Symbols. Elements.

Úvod

V rámci projektu *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action* sme sa zaoberali archetypálnymi symbolmi, ktoré úzko súvisia s akčným umením a umeleckou stratégiou land art. V tomto kontexte sme sa snažili aj uchopiť archetypálne symboly slnko, voda, kameň, strom a základné prvky/živly zem, voda, oheň, vzduch a ukotviť ich v súvislosti problematikou projektu.

V súčasnej dobe smeruje často tvorba umelcov k programovej orientácii, ktorá je zameraná na environmentálne a ekologické kontexty a odkazy. Tvorba land art je vo svojej podstate ekologická a environmentálna, odohráva sa v prírode a je prírodou aj pohltená, čiže je v súlade s jej princípmi. V okruhu problematiky projektu *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action* sme objavovali súvislosti s akčným umením a umeleckou stratégiou land art a tvorbou aktivít, ktoré pracujú systémom využitia archetypálnych symbolov v akčnej tvorbe spolu s environmentálnymi prístupmi. Zaoberali sme sa predovšetkým prístupmi, ktoré sa sústreďujú na spojenie umelca s prírodou osobitne na základe konceptov pochopiteľných vo vzťahu zem – krajina – umenie. Tieto prístupy zahŕňajú celú škálu krajinnno-environmentálnych prostredí od mestského, cez vidiecke až k čisto prírodnému prostrediu.

1 Archetypálne symboly

V rámci akčného umenia sa objavujú archetypálne symboly, ktoré sú súčasťou nevyčerpatelného inšpiračného zdroja umeleckej tvorby.

Dnes sa v utilitárnej spoločnosti človek stretáva čoraz viac s mechanizmami, ktoré ho odtrhávajú od prapôvodných koreňov, od zeme, prírody. Napriek týmto vplyvom stále nosí v sebe základné archetypálne cítenie, hoci si to často neuvedomuje. Podvedome cíti, že mu chýba niečo z prapôvodného, túži po niečom autentickom, magickom, radostnom. Túži po harmonickom pociťovaní života v súlade s prírodou a sebou samým.

Programová orientácia akčnej tvorby smerovala a naďalej smeruje k návratom k prírode, k pôvodným hodnotám ľudskej existencie. Slnko, voda, kameň, strom sú archetypálne symboly hlboko zakorenené v ľudskej duši, ktoré v nás často vzbudzujú spontánne reakcie.

Kameň – vyvoláva predstavu nemennosti, dlhovekosti, stálosti, pevnosti či znaku.

Slnko – nesie v sebe predstavu tepla, svetla, energie a života.

Voda – životodarná tekutina, plynutie času, kolobeh.

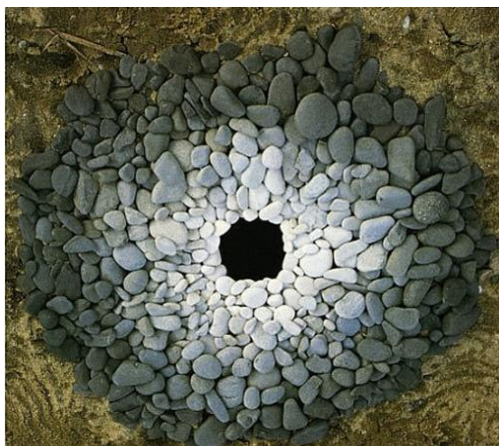
Strom – symbol života, rast, sila, plodnosť, rodina.

Land artové činnosti v prírode, nás nepriamo vedú k pochopeniu významov archetypálnych symbolov, k znovuobjaveniu symbolov v kontexte s umením a akčnou činnosťou v krajine. Návrat k prírode, pochopenie významov archetypálnych symbolov je jednou z ciest ako sa priblížiť bližšie k sebe samému.

1.1 Kamene

Kameň má v land artovej stratégii významné miesto, patrí k dostupným a pomerne často používaným materiálom. Kamene fascinujú ľudstvo od nepamäti, predstavujú symbol trvácnosti, nezničiteľnosti a nesmrteľnosti. S kultom kameňa, ktorý bol najsilnejší u megalitickej civilizácie sa stretávame v podstate u všetkých kultúrnych okruhov od najstarších dôb až po súčasnosť (u prírodných národov). Kamene boli vztyčované, uctievané, slúžili pre obradné, funerálne účely a niekedy pre astronomické účely. V histórii ľudstva nachádzame aj magické vlastnosti kameňov, stali sa námetom pre povery a mýty, ktoré pretrvali tisícročia.

Pozornosť, ktorú venujú kameňom akční umelci naznačuje archetypálnu symboliku kameňa, ktorá je prítomná i dnes. Rituálnosť kameňa vedie k mnohým land artovým aktivitám, ktoré sú často spontánne bez zámeru, ale aj k manipuláciám, premiestňovaniu, ukladaniu, zhromažďovaniu, akumulovaniu, vŕšeniu, ktoré má určitú koncepciu, umelecký zámer.

Obr. č. 1 Andy Goldsworthy

Obr. č. 2 Andy Goldsworthy

1.2 Stromy

Nie menej podstatným archetypálnym symbolom je strom. Prastará viera, že stromy, rastliny majú dušu je stále rozšírená. U starovekých národov bol strom symbolom úrodnosti. Jeho sezónne premeny, čas umierania a znovuzrodenia bol spájaný s kultom bohyně zeme. V našich zemepisných šírkach nachádzame pozostatky kultu v tradícii stavania májov, ktorý úzko súvisel s jarnými oslavami a obradmi zaisťujúcimi dobrú a bohatú úrodu.

V akčnom umení sa objavujú v spojení so stromom momenty obnovenia vzťahu k stromu ako k živej bytosti, a tiež výrazné ekologické kontexty. V súvislosti s konceptuálnymi prvkami v akčnom umení sa objavujú záznamy prírodných zmien stromov, dotyky a objatia, zápisy opadávajúcich listov či vetvičiek stromov. Akční umelci často pracujú s materiálom, ktorým disponujú stromy – s listami, ihličím, rôznymi plodmi stromov, s vetvičkami, konármi. Vytvárajú z nich reliéfne obrazce, ale aj plastické objekty, často monumentálnych rozmerov. Pletú, splietajú, vypletajú z vyrastajúcich konárov

stromov a vetiev objekty, ktoré rastú spolu so stromom, menia svoju podobu bez zásahu človeka. Stromy sa objavujú aj v súvislosti s umeleckou stratégiou paketáž. Zahaľovanie, zabaľovanie, omotávanie kmeňov stromov, korún stromov, tvorba objektov paketovaním častí stromov – táto stratégia vyvoláva u pozorovateľa pocity spojené s imaginatívnym, tajomným a nepoznaným.

Obr. č. 3 Kornelia Kontra

Obr. č. 4 Christo Bolev

2 Zem, voda, oheň a vzduch

Podľa antickej filozofie bol svet vybudovaný zo štyroch základných prvkov: zem, voda, vzduch a oheň. Aj dnes sú tieto živly považované za elementy prírodného univerza. Ich spolunáležitosť, a zároveň protikladnosť sú zdrojom rôznych symbolov v histórii ľudstva. Umelecká stratégia land art prioritne pracuje s rôznymi živlami/základnými prvkami, ktoré sú súčasťou diania v prírode. Vo svojich konceptoch a dielach vedome s nimi manipuluje, využíva a spolieha sa na ich participáciu pri tvorbe umeleckých artefaktov.

2.1 Zem

Zem je našou matkou, živiteľkou, miestom života, oporou po ktorej kráčame, ale aj miestom posledného odpočinku. Jej tajnosť vnútra a krása povrchu sú odvekou inšpiráciou pre filozofov, umelcov ale aj vedcov.

V akčnom umení nachádzame diela, ktoré pracujú s elementom zem, pracujú na zemi a so zemou. Svoje činnosti a akcie v teréne zameriavajú na

hlinu, piesok, štrk, kamene, trávu, zem všetky tieto hmoty sa stávajú umeleckým materiálom. Land artisti premiestňujú, vršia, kopia, akumulujú, kopú, prenášajú z miesta na miesto zem, piesok, hlinu, kamene. Takýmto spôsobom vytvárajú monumentálne diela, ktoré sú z tisícok ton materiálu. Okrem monumentov tvoria aj minimalistické drobné diela, menšie stopy v krajine. Land artoví výtvarníci si často vyberajú špecifické miesta. Napríklad Robert Smithson si vyberal pre svoje diela narušené miesta, aby mohol vytvoriť obnovu, regeneráciu a rekultiváciu prostredia/miesta.

Obr. č. 5 Robert Smithson

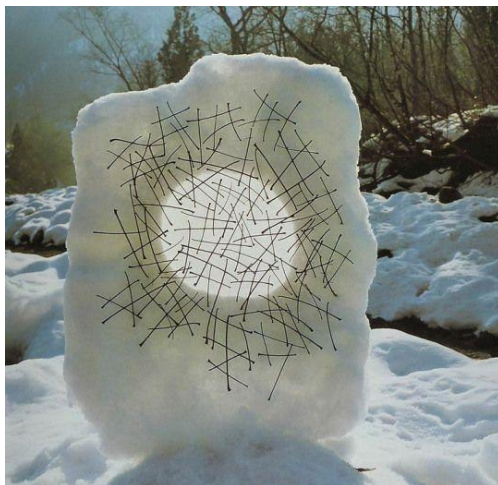
Obr. č. 6 Robert Smithson

2.2 Voda

Voda je ďalším pre človeka odvekým a nesmierne dôležitým elementom. Jej neustála premenlivá energia, ktorá je raz tekutá, potom tuhá vo forme ľadu, plynná ako hmla alebo para, niekedy je slaným oceánom alebo tichou riečkou. Voda so svojimi prerodmi je príslubom mnohých možností. V dielach mnohých umelcov zohrala vedľajšiu úlohu, no u niektorých land artových výtvarníkov sa kontakt s vodou stal základným motívom diela.

Land artoví umelci pracujú s hladinou vody, ako s jednou z možností inštalácie objektov v krajine. Tvoria inštalácie statického, ale aj pohyblivého charakter, pohyblivé plastiky reagujú na prirodzený pohyb vody. Ľad ako jedno zo tvrdých/pevných skupenstiev vody umožňuje pracovať s týmto materiálom ako s kameňom, alebo drevom. Land artoví umelci vytvárajú z ľadu objekty

geometrického alebo abstraktného tvaru, ktoré sú súčasťou krajiny. Pracujú so snehom, formou zanechania stopy v krajine, vytvárajú obrazce – geometrické kompozície na obrovských plochách, ale aj stopy menšieho rozsahu. Podobne ako z ľadu, aj so snehu tvoria objekty väčších alebo menších tvarov, rozmerov.

Obr. č. 7 Andy Goldsworthy

Obr. č. 8 Andy Goldsworthy

2.3 Oheň

Oheň, zdroj tepla a svetla. Bol a je nepostrádateľným prvkom väčšiny rituálnych úkonov a mýtických predstáv. Ohňu sa pripisovala magicko-očistná funkcia. V mytológii starých Slovanov sa objavujú jánske ohne spojené s obdobím slnovratu. Predstavy o klesaní Slnka z vrcholného bodu nebeskej klenby vyjadrovali horiace kolesá spustené z vrchov do dolín. Rozšírené bolo kladenie vatier, vyhadzovanie fakiel a zapalovanie kolies na vysokých stĺpoch. Aj v tejto slovanskej tradícii môžeme pozorovať náznaky akcie, ktoré neskôr nachádzame/objavujeme v akčnom umení. V našom podvedomí je oheň živlom

s magickou silou, ktorá nás dokáže stále fascinovať, azda aj preto sa objavujú aj v dielach akčných umelcov. Akční umelci, ktorí pracujú s ohňom vo svojich dielach aplikujú aj iné materiály, ktoré spoluutvárajú požadovaný koncept/dielo – výsledok akčnej činnosti. Okrem ohňa pracujú s drevom, kameňom, skalami, zemou, pieskom, vodou, vodnými plochami. Všetky komponenty čerpajú z dostupných zdrojov v krajine. Veľká časť takto vytvorených objektov okrem vizuálnych prvkov obsahuje prvky/efekty zvukové a čuchové: praskanie ohňa, dym, svetelná šou v priestranstve alebo na vodnej hladine. Ak je objekt umiestnený na brehu vody/mora alebo priamo vo vode je sprevádzaný zvukovými efektami prílivom a odlivom vln, efektom svetla a dymu, ktorý sa mení podľa pohybu hladiny. Celé toto dianie je často umocnené situovaním v čase (akcia v počas tmy, cez deň) a priestore, kombináciou podnetov, vnemov a pocitov vytvára silný vizuálny, emocionálny až magický zážitok.

Obr. č. 9 Alfredo de Stefano

Obr. č. 10 Julie Book

2.4 Vzduch

Vzduch je prechodným elementom medzi zemou a nebom, medzi ohňom a vzduchom.

Hoci si to neuvedomujeme, posledný zo štyroch elementov je všade okolo nás. Akční umelci, ktorí pracujú so vzduchom pracujú s vetrom, s jeho vplyvmi, ktoré sú v rozmedzí jemného vánku až po orkán. Vietor pracuje v rámci akcie svojimi deštrukčnými silami, energiou, na ktorú sa akční umelci spoliehajú. Objekty sú závislé na vetre, ten ich uvádza do pohybu, alebo ich svojou silou premiestňuje, deštruuje prípadne rozkladá. Proces akcie vetra je umocnený zvukovými efektami, ktoré využívajú akční výtvarníci vo svojich objektoch.

Obr. č. 11 Luke Jerram

Obr. č. 12 Ivan Kafka

Záver

V texte sme priblížili umeleckú stratégiu land art z pohľadu spojitosti akčného umenia/action art, aktéra/umelca a prostredia/prírody, v ktorom sa odohráva akcia cez tvorbu landartovým umením. Vybrané archetypálne symboly slnko, voda, kameň, strom a základné prvky/živly zem, voda, oheň, vzduch sme prezentovali v súvislosti s problematikou nami riešeného projektu. Ukotvili sme pojmy vzťahujúce sa na umeleckú stratégiu land art, týkajúce sa prírody a krajiny a archetypálnych symbolov, s ktorými pracujú land artoví

umelci. Na základe ich konceptu k prírode a na podklade výberu prostredia a materiálov sme postupne naznačili ako a akým spôsobom je možné pracovať a tvoriť stratégiou land. Uvádzané postupy a metódy je možné s istými obmenami aplikovať aj v pedagogickej praxi v kontexte art action a prístupov land art.

Príspevok vznikol ako parciálny výstup projektu *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action (hlavný riešiteľ projektu doc. PaedDr. Barbora Kováčová, PhD.)*.

Bibliografia

- Biarincová, P. 2020. *Art action v tvorbe človeka počas životnej cesty*. Ružomberok: Verbum. ISBN 978-80-561-0787-4
- Geržová, J. a kol. 1999. *Slovník svetového a slovenského výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia*. Bratislava: PROFIL. ISBN 80-968283-0-4
- Morganová, P. 2009. *Akční umění*. Olomouc: Nakladatelství J. Vaci. ISBN 978-80-904149-1-4
- Štofko, M. 2007. *Od abstrakcie po živé umenie* (Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia. Bratislava: Slovart. ISBN 978-80-8085-108-8

PaedDr. Mgr. art. Patricia Biarincová, PhD.

Katedra výtvarnej výchovy
Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku
Nám. A. Hlinku 56, 034 01 Ružomberok
patricia.biarincova@ku.sk